

Elias KANETTI
(Avstriya)

İlk xatirəm qırmızı rəngin nuna boyanıb. Dayanın qucağında kandan içəri girirəm, qarşımdakı döşəmə qırmızı rəngdədir, sol tərəfdə aşağı enən eyni rəngdə pilləkən görürəm. Budur, qarşıda, gözlərimiz səviyyə-sində qapı açılır, oradan gülümsər bir adam çıxır. O, qonaqpərvər görkəmlə qarşımıza gəlir. Mənə yaxınlaşır dayanır və deyir: «Dilini göstər görüm!». Mən itaətlə dilimi çıxarıram, o, əlini cibinə salıb qələmyonan bıçaq çıxarır, acır, onu lap yaxına gətirir. Sonra dillənir: «İndicə dilini kəsəcəyik!» Mən dilimi uzatmağa cəsarət eləmirəm, həmin adam daha da yaxınlaşır, indicə bıçağın tiyəsinə dilimə toxunduracaq. Son məqamda bıçağı uzaqlaşdırıb deyir: «Yaxşı, sabah kəsərik». Tiyəni qatlayıb, bıçağı cibinə qoyur.

Hər səhər qapıdan qırmızı dəhlizə çıxırıq, başqa qapı açılır, gülümsər adam peyda olur. Onun nə deyəcəyini qabaqcadan bilirəm, dilimi göstərməyimi istəyəcəyini gözləyirəm. Başa düşürəm ki, dilimi kəsməyəcək, hər dəfə də daha bərk qorxuram. Səhər belə başlayır və bu, dəfələrlə olur.

Olanları bir dəfə də dilimə gətirirəm, yalnız uzun illərdən sonra bunun nə olduğunu anamdan soruşuram. O, mən və atamla 1907-ci ilin yayını keçirdiyi Karlsbadı tanıyır. Mənə, ikiyaşlı uşağa Bolqarıstandan on beş yaş tamam olmayan qız - dayə gətiriblər. Adətən, səhər açılan kimi, o, uşağı qucağına götürüb evdən çıxır, yalnız bolqar dilini bilir, amma qələbəlik Karlsbadda yolu yaxşı tapır, uşaqla birgə vaxtında qayıdır. Bir dəfə onu küçədə naməlum oğlanla yanaşı görürlər, qız oğlan barədə bir söz deyə bilmir - təsadüfi görüşdür. Bir-iki həftədən sonra məlum olur ki, oğlan düz bizimlə üzbəüzdə, dəhlizin o biri tərəfində yaşayır. Bizim qız hərdənbir gecələr onun yanına qaçır. Dayəyə görə məsulyyət daşdıqlarından, valideynlərim onu dərhal geri, Bolqarıstana göndərirlər.

Hər ikisi - bizim qız da, oğlan da evdən hava işıqlaşanda çıxırdılar; guman ki, ilk dəfə belə rastlaşblar, ehtimal ki, aralarındakı ünsiyyət belə başlayıb...

Atamın ölümü. Son versiya

Anam naxoşlayanda artıq bir il idi İngiltərədə yaşayırdıq. Deyirdilər ki, İngiltərənin havası ona xeyirdi. Ona Bad-Rayhenhalledə müalicə yazmışdılar. 1912-ci ilin yayında o, müalicəvi sulara getdi. Vecimə deyildi, ondan ötrü danıxmırdım, amma atam mənə onun barəsində sorğu-suala tuturdu, susmaq olmazdı. Yəqin, qorxurdu ki, biz uşaqlar anasız darıxarıq, ona görə də daxili dəyişikliklərin ilk əlamətlərini yaxın buraxmağa çalışırdı. Bir-iki dəfə məndən soruşdu: anan geciksə, danıxmazsan? Əgər hamumuz səbir eləsək, o, daha da yaxşılaşacaq, evə tamam sağlam qayıdacaq. Əvvəllər hər dəfə anam gecikəndə özümü elə göstərdim, guya danıxıram, duyurdum ki, bu, atama lazımdı. Bu dəfə həmin o səmimiyyətimlə razılaşdım ki, kurortda ləngiyə bilər. Bəzən atam əlindəki məktubu yellədə-yellədə uşağ otağına girib deyirdi, ananızdan gəlib. Amma o həftələrdə onu, elə bil dəyişmişdilər, fikrən onun yanındaydı, həyəcanlı görünürdü. Anamın olmadığı son həftələrdə az danışırdı, ümumiyyətlə, mənim yanımda onun adını çəkmirdi. Əvvəlki kimi mənə uzun-uzadı qulaq asırdı, qəhqəhə çəkib gülmür, nağıllar uydurmurdu. Həmişəki kimi, mənə verdiyi axırıncı kitabı - Napoleonun bioqrafiyası barədə danışmasını istəyəndə atam fikrli, hövsələsiz idi, sözümlü yarıda kəsdi. Axmaq hərəkət elədiyimi bilib utandım. Amma səhəri gün otağıma həmişə olduğu kimi, şən, oynaq girdi, dedi ki, anam sabah qayıdır. Onun sevincinə sevindim, miss Brey isə Editə elə söz dedi ki, onu başa düşmədim: bəs, xanım düz eləyib qayıdır. «Bunda düz olmalı nə var ki?» - soruşdum, amma o, yalnız başını yırğaladı. «Anlamazsan. Düz eləyib, vəssalam!». Çox-çox sonralar anamdan baş verənlər barədə ətraflı soruşanda - çox naməlum şeylər mənə rahatlıq vermirdi, - öyrəndim ki, onda altı həftəliyə gedibmiş, bir az da ləngiyibmiş. Atam dözə bilməyib, teleqram göndərmiş, tələb eləyib ki, dərhal evə qayıtsın.

Anam gəldiyi gün atamı görmədim, axşam uşağ otağına da g i r m ə d i .

Amma artıq səhər tezdən yenə peyda oldu, kiçik qardaşımı cıratmağa başladı... Yaddaşımda o deyənlərdən yaxşı bir söz qalmayıb; bu, atamın dediyi son sözlərdir.

Həmişəki kimi, səhər yeməyinə düşdü. Bir-iki dəqiqə keçdi, qəfildən qulaqbatırıcı qışqırtı eşidildi. Dayə pilləkənlə aşağı cumdu, mən də ardınca qaçdım. Yemək otağının açığı qapısından atamın yerdə uzandığını gördüm. O, masayla buxarı arasında, buxarıya lap yaxın yerdə tir-tap uzanmışdı, rəngi qışqırmışdı, dodaqlarının küncündə köpük vardı, anamsa yanında diz çöküb qışqırırdı: «Jak, heç olmasa, bir söz de! Jak, heç olmasa, dillən! Jak! Jak, bir söz de!». O, elə hey qışqırırdı, adamlar - qonşu Brokbenklər, ər-arvad, küçədən ötübkəçənlər qaçıb gəldilər. Mən qapının arasında dayanmışdım, anam saçını yolur, var səsilə bağırırdı; çəkinə-çəkinə otağa girdim, heç nə anlamırdım, atamdan nəsə soruşmaq istəyirdim, bu zaman kimsə dedi: «Uşağı aparın». Brokbenklər ehməlcə əlimdən yapışıb mənə öz bağçalarına apardılar.

Orada onların oğlu Alen başımı qatdı, adi söhbətə başladı. Kriket üzrə son məktəb oyununun necə keçdiyini soruşdu, cavab verdim, o, təfərrüatları öyrənmək istədi, susanacan suallarına cavab verdim. Sonra ağaclara yaxşı dırmaşmaq istədiyimi öyrənmək istədi, yaxınlıqda, budaqları bizim başa sallanan ağacı göstərdi. «Amma o ağaca dırmaşa bilməzsən, - dedi. - Heç cür dırmaşa bilməzsən. Bacarmazsan, qorxursan». Mən höcətə düşdüm, ağaca baxdım, özümdə şübhə yarandı, amma üzə vurmadım: «Yox, görərsən, dırmaşaram!». Ağaca yaxınlaşdım, qabığına toxundum, qollarımla gövdəsinə qucaqlayıb artıq dırmaşmağa hazırlaşırırdım ki, qəfildən yemək otağımızın pəncərələrindən biri açıldı. Anam pəncərədən başını çıxarıb aşağı əyildi, mən Alanla ağacın yanında görüb qulaqbatırıcı səslə qışqırdı: «Oğlum, sən oynayırsan, atansa ölüb! Sən oynayırsan, atansa ölüb! Sən oynayırsan, atansa ölüb!».

O, get-gedə daha da ucadan bağırırdı, onu güclə geri çəkirdilər, inad göstərirdi, artıq onu görmürdüm, qışqırıqsa qulaqlarımda cingildəyirdi, fəryadı uzun müddət susmadı. Həmin fəryadla atamın ölümü qəlbimə həkk olunub orada həmişəlik qaldı.

İndi mənə anamın yanına buraxmırdılar. Məktəbə olan yolumun yanısında, Barloumor-roudda yaşayan Florentinlər evlərinə apardılar. Onların oğlu Arturla əvvəllər dost kimiydik, o günlərdə bir-birimizdən ayrılmırdıq. Cənab Florentin və onun arvadı Nelli xeyrixah adamıydılar, mənə bir dəqiqə də olsun, gözlərdən kənara qoymurdular, qorxurdular, anamın yanına qaçaram. Deyirdilər, anam xəstələnib, indi onun yanına heç kəsi buraxmırlar, tezliklə sağalacaq, onda da evinizə qayıdacaq. Amma onlar səhv eləyirdilər, mən anamın yox, atamın yanına getmək istəyirdim. Onun barəsində az danışırdılar. Xəbər verməyi lazım bildikləri dəfn günündə qətiyyətlə dedim ki, mən də qəbiristanlığa getmək istəyirəm. Arturun uzaq ölkələr barədə şəkili kitabları, üstəlik, poçt markaları və çoxlu masaüstü oyunları vardı. O, gecə-gündüz mənimlə idi, ikimiz də bir otaqda yatırıdık, Artur elə mehriban, uydurmaçı, elə gülməli və ciddi idi ki, bu gün də onun barəsində fikirləşəndə qəlbim isinir. Amma dəfn günü heç nə təsir eləmədi: mənə qəbiristanlığa getməkdən zorla saxlamaq niyyətində olduğunu görüb hiddətləndim, yumruğumu düyünləyib üstünə atıldım. Bütün ailə ətrafımda qaynaşırdı, ehtiyat üçün bütün qapıları da bağladılar. Qapını sındırmaqla hədələyə-hədələyə çırpınırdım, amma həmin gün buna gücüm çatmazdı. Nəhayət, Florentinlərin ağına xilasedici fikir gəldi, mən də get-gedə sakitləşdim. Dedilər, dəfn mərasimini görəcəyəm. Uşağ otağının pəncərəsindən başımı uzatsam, uzaq da olsa, hər şeyi görəyəm.

Bunun nə qədər uzaqda olduğunu fikirləşmədən inandım. Lazımı məqamda başımı uşağ otağının pəncərəsindən elə uzatdım ki, ayaqlarımdan yapışmalı oldular. İzah elədilər ki, camaat Berton-rouddan Barlaullor-rouda dönür. Gözlərimi dörd açıb baxırdım, ancaq heç nə görmürdüm. Amma mərasimi elə ətraflı təsvir eləyirdilər ki, nəhayət, göstərilən tərəfdə seyrək tüstü gördüm. Dedilər, bu, elə həmin prosesdir. Uzun-uzadı mübarizədən sonra yorulub barışdım.

***

Atam öləndə yeddi yaşım vardı, onunsa otuz bir yaşını yenəcə təmam olmuşdu. Sonralar bu barədə dəfələrlə danışırdılar, o, tamamilə sağlam sayılırdı, amma çox siqaret çəkirdi - ürəyinin qəfil dayanmasını da bununla izah eləyirdilər. Məyiti müayinə eləyən ingilis həkim ölümün səbəbini müəyyənləşdirə bilmədi. Amma ailəmizdə ingilis həkimləri yüksək dəyərləndirirdilər. O dövr Vyana təbabətinin çiçəkləndiyi dövr idi, hər hansı məsələ üzrə məsləhət üçün Vyana professorlarına üz tuturdular. Bu cür söhbətlər mənə maraqlandırmırdı: onun ölümünün hər hansı səbəbinin olmasıyla razılaşa bilməzdim, məndən ötrü belə səbəblərin tapılmaması yalnız yaxşı hal idi.

Amma illər keçirdi, elə hey anamdan baş verənləri soruşurdum. İllər bir-birini əvəz etdikcə, mən böyüdükcə onun söhbətləri dəyişirdi; yeni şeylər əlavə olunurdu, əvvəlki versiyası «rəhmdil», yaşına uyğun tərzdə elan olunurdu. Anamın növbəti hekayətində hər şey dərin kök atır, atamın daxili məkanını cana gətirirdi. Hər təfərrüatdan elə yapışırdım ki, elə bil müqəddəs kitabdan götürülmüşdü, ətrafımda baş verənlərin, oxuduqlarımdan, uydurduqlarımdan hamısını danışılanlarla ölçürdüm. Harada, hansı ələmdə olsam da, mərkəz atamın ölümü olaraq qalırdı. Bir neçə ildən sonra yeni təfərrüatlar üzə çıxanda əvvəlki ələm uşağ evciyi sayaq uçub dağılırdı: hər şey elə deyil, bütün əvvəlki gümanlar səhvdi, kimsə inadla mənə əvvəlki əqidəmdən imtinaya sürükləyir, amma həmin kimsənin dağıtdığı və üzə çıxardığı yalanı elə özü uydurub, həm də təmiz vicdanla, guya mənim uşağ məsulumğumu qorumaq üçün uydurub. Həmişə qəfildən bu barədə danışanda anamın üzündə təbəssüm görünürdü: «Onda özüm sənə belə dedim. Sən çox balacaydın. Başa düşməzdin». Adi, sevdiiyim, tələbbürlü və ağıllı təbəssümdən çox fərqlənən bu təbəssümdən qorxurdum. Anam anlayırdı ki, atamın ölümü barədə yeni bir şey söyləyəndə dünyamı darmadağın eləyir. O, bunu qəddarcasına, həvəslə eləyirdi: onun həyatını çətinləşdirdiyim qısqançlığımın qisasını belə alırdı...

Tərcümə edən:
Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

(Hekayə)
Uşaqlığın tarixçəsi